

Kierunki rozwoju uniwersytetów trzeciego wieku w Polsce

Andrzej Klimczuk

Uniwersytety trzeciego wieku (UTW) są interdyscyplinarnymi ośrodkami edukacji pozaformalnej, które stanowią odpowiedź na wyzwania starzejącego się społeczeństwa. Zasadne jest podjęcie tematu zmian reguł organizacyjnych, według których działają te podmioty. Są one związane z wewnętrznymi i zewnętrznymi czynnikami adaptacji do wymagań współczesnych społeczeństw i gospodarek opartych w coraz większym stopniu nie tylko na nowych technologiach informatycznych i telekomunikacyjnych, ale też na ludzkiej kreatywności. Celem opracowania jest przybliżenie czytelnikom tych czynników oraz cech powstających nowych modeli instytucji dla osób starszych w oparciu o krytyczną analizę literatury przedmiotu.

Szanse i zagrożenia uniwersytetów trzeciego wieku na początku XXI stulecia

Do celów pierwszego UTW utworzonego w Tuluzie w 1973 r. i stanowiącego podstawę modelu francuskiego tego rodzaju inicjatyw należało¹: umożliwienie kształcenia ustawicznego osobom starszym, kształcenie studentów w zakresie gerontologii społecznej, przygotowanie kadry specjalistów pracujących dla ludzi starszych oraz prowadzenie badań dotyczących problemów medycznych, prawnych i psychospołecznych wieku starszego. Sukces francuskiej koncepcji UTW wynikał nie tylko z afiliacji przy uczelniach wyższych i zaangażowania seniorów,

ale też z aktywności młodzieży i studentów, którzy służyli im pomocą. Model ten bywa określany mianem uniwersytetu dla wszystkich grup wiekowych. Drugi klasyczny model UTW – brytyjski – odchodzi od korzystania ze wsparcia uczelni w kierunku rozwoju samopomocy, wolontariatu oraz znoszenia podziału na studentów i wykładowców².

W ostatnich latach powstawały kolejne narodowe i kontynentalne modele (m.in. amerykański, rosyjski, chiński). Dostrzeżono też możliwości zorientowania aktywności tych instytucji na nowe cele, m.in. organizację czasu wolnego i kompensowanie ubytku studentów na uczelniach wyższych³, przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu seniorów⁴ oraz oddziaływanie na rozwój miast i regionów, w tym kształtowanie podstaw systemów srebrnej gospodarki⁵, czyli takich, które są zorientowane na dostosowanie sfer wytwarzania i dystrybucji dóbr i usług do potrzeb starzejącej się populacji. Główny element tych systemów stanowi gerontechnologia jako nowy paradygmat naukowo-badawczy i wdrożeniowy⁶.

Przemianom tym towarzyszy krytyka koncepcji UTW. Przede wszystkim zauważa się: korzystanie z nieprecyzyjnego pojęcia „trzeciego wieku” i prowadzenie ekonomii politycznej ograniczającej zaspokajanie odmiennych potrzeb reprezentantów „czwartego wieku”⁷, elitaryzm – służbę klasom wyż-

¹ R. Konieczna-Woźniak, *Uniwersytety Trzeciego Wieku w Polsce*, Eruditus, Poznań 2001, s. 40–43.

² B. Ziębińska, *Uniwersytety Trzeciego Wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2007, s. 156–164.

³ D. Schwarz, J. Lentzy, C. Hipp, *Senior Educational Programs for Compensating Future Student Decline in German Universities*, [w:] F. Kohlbacher, C. Herstatt (red.), *The Silver Market Phenomenon. Business Opportunities in an Era of Demographic Change*, Springer, Heidelberg 2008, s. 481–494.

⁴ D. Batorski, J.M. Zajac (red.), *Między alienacją a adaptacją. Polacy w wieku 50+ wobec internetu*, UPC Polska, ARFP, Warszawa 2010.

⁵ P.K. Kresl, I. Daniele, *The Aging Population and the Competitiveness of Cities. Benefits to the Urban Economy*, Edward Elgar, Cheltenham 2010.

⁶ Zob. A. Klimczuk, *Transfer technologii w kształtowaniu srebrnej gospodarki*, [w:] M. Grzybowski (red.), *Transfer wiedzy w ekonomii i zarządzaniu*, Wyd. Uczelniane Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia 2011, s. 57–75.

⁷ Określenie „trzeci wiek” sugeruje, że UTW to ośrodki skierowane nie do wszystkich osób starszych, lecz do tych w początkowej fazie starości, określanych przez ekspertów Światowej Organizacji Zdrowia mianem „młodszych starych” – znajdujących się między 60 a 74 rokiem życia, którzy potrafią zachować sprawność fizyczną i umysłową oraz samodzielność ekonomiczną. „Czwarty wiek” to inaczej „starsi starzy”, osoby w przedziale wiekowym 75–89 lat, wymagające wsparcia innych oraz bardziej narażone na niepełnosprawność, chorobę Parkinsona i Alzheimerera. Zob. K. Komp, *The Political Economy of the Third Age*, [w:] D.C. Carr, K. Komp (red.), *Gerontology in the Era of the Third Age. Implications and Next Steps*, Springer, Nowy Jork 2011, s. 51–52.

szym i odtwarzanie nierówności społecznych, w tym podziału na „młodych i starych” oraz ograniczone możliwości generowania pozytywnych efektów kapitału społecznego⁸, obniżanie prestiżu uniwersytetów poprzez działalność UTW pozbawionych afiliacji uczelni wyższych lub umieszczenie w ich strukturach administracyjnych oraz koncentrację na ofercie rozrywkowej i rekreacyjnej⁹.

Jednocześnie zróżnicowanie UTW jest uzasadnione, jeśli ośrodki te mają aktywizować poprzez edukację jak najwięcej osób. Według danych Ogólnopolskiego Porozumienia UTW w 2011 r. w Polsce istniało około 320 takich placówek z ponad 100 tys. członków, w 2012 r. było to już 385 placówek i około 90 tys. słuchaczy¹⁰. W 2011 r. kraj zamieszkiwało około 7,7 miliona osób w wieku 60+, a na 2035 r. prognozuje się wzrost ich liczby do 10,8 miliona¹¹. Rosnącą popularność UTW tłumaczy się częściowo starzeniem populacji i zmianą stylu życia seniorów, przy czym należy zauważyć, iż ich uczestnicy stanowią wciąż niewielką część ogółu kategorii społecznej ludzi starych¹². Istotne było też wsparcie systemowe prowadzone w latach 2005–2008 przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności w ramach programu grantowego dla UTW.

Na początku XXI wieku polskie UTW nie tylko stoją przed dylematem odpowiedzi na zróżnicowane zainteresowania kolejnych, funkcjonujących w coraz bardziej prefiguratywnej kulturze pokoleń seniorów, ale muszą się także zmierzyć z zapotrzebowaniem na profesjonalne jednostki badań gerontologicznych, przygotowaniem do starości oraz budową repozytoriów wiedzy i doświadczenia osób starszych. Sprostanie tym wyzwaniom wymaga pozytywnego rozwiązania takich problemów UTW, jak niedostatki środków finansowych, umiejętności pisanie projektów i pozyskiwania funduszy, braki lokalowe,

w wyposażeniu i kadrach oraz trudności prawno-administracyjne¹³.

Przesłaniek do zmian reguł organizacyjnych UTW dostarczają również przynajmniej trzy zjawiska. Po pierwsze rośnie znaczenie nowych technologii informatycznych i telekomunikacyjnych oraz mediów, w szczególności internetu, który umożliwia integrację społeczną seniorów, ich telepracę i e-wolontariat oraz e-usługi, m.in. w zakresie zdrowia, naukania, zakupów, bankowości, ćwiczenia sprawności umysłowej, uczestnictwa w kulturze¹⁴. Po drugie kształtują się społeczeństwo i gospodarka oparte na kreatywności i mądrości, w której poszczególne jednostki, grupy i podmioty życia publicznego stają przed koniecznością zmiany wymaganych kompetencji kulturowych¹⁵. Wzrasta znaczenie wyobraźni, twórczości, odpowiedzialności i gromadzenia doświadczenia. Jednocześnie potencjał ten jest coraz szerzej wykorzystywany w sektorach kreatywnych w celu uzyskania innowacji technologicznych. W tych warunkach kształtuje się już nie tylko paradygmat aktywnego, ale też kreatywnego starzenia się – łączenia sztuki z edukacją ustawiczną oraz wykorzystaniem doświadczeń seniorów i przekazywaniem ich dziedzictwa przyszłym pokoleniom¹⁶. Politykę tę można uznać za uzupełnienie rozwijanej przez Organizację Narodów Zjednoczonych koncepcji „społeczeństwa dla ludzi w każdym wieku”. Po trzecie wdrażanie w krajach wysokorozwiniętych, jak Stany Zjednoczone i Japonia, programów pod hasłem „od internetu do robotyki” zarówno przeciwdziała niedoborom siły roboczej i zwiększa pulę czasu wolnego starszych pracowników, jak też prowadzi do zjawiska podziału robotycznego, czyli nierównego dostępu krajów, regionów, jednostek i grup do udogodnień automatyki i robotyki przydatnych w życiu codziennym także seniorom¹⁷.

⁸ M. Formosa, *A Bourdieusian Interpretation of the University of the Third Age in Malta*, „Journal of Maltese Education Research” 2006, nr 2, s. 1–16; A. Klimczuk, *Kapitał społeczny ludzi starych na przykładzie mieszkańców miasta Białystok*, Wiedza i Edukacja, Lublin 2012, s. 180–182; *Zoom na Uniwersytety Trzeciego Wieku. Raport z badania*, Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”, Warszawa 2012, s. 34–35.

⁹ A. Kobyłarek, *Uniwersytet trzeciego wieku jako kanał transferu wiedzy i informacji*, [w:] W. Horyń, J. Maciejewski (red.), *Nauczyciel andragog we współczesnym społeczeństwie*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, s. 365–371.

¹⁰ W. Borczyk, W. Nalepa, B. Knapik, W. Knapik, *Standardy działania Uniwersytetów Trzeciego Wieku w Polsce*, OFSUTW, FRZG, Nowy Sącz 2012, s. 10; *Zoom na Uniwersytety Trzeciego Wieku. Raport z badania*, dz.cyt., s. 5–6.

¹¹ *Bank Danych Lokalnych*, GUS, www.stat.gov.pl/bdl, [17.09.2013].

¹² Por. *Zoom na Uniwersytety Trzeciego Wieku. Raport z badania*, dz.cyt., s. 5–6.

¹³ M. Lenart, *Raport z diagnozy Uniwersytetów Trzeciego Wieku w Polsce*, OFSUTW, Nowy Sącz 2009.

¹⁴ Por. R. Rudkowski, *Internet a populacja osób starszych*, [w:] A. Karpiński, A. Rajkiewicz (red.), *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa*, PAN Komitet Prognoz Polska 2000 Plus, Warszawa 2008, s. 137–153.

¹⁵ A. Kukliński, E. Mączyńska (red.), *Polska myśl strategiczna. Na spotkanie z enigmą XXI wieku*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego” 2011, nr 2.

¹⁶ Zob. G. Hanna, S. Perlstein, *Creativity Matters: Arts and Aging in America*, „The Monograph”, wrzesień 2008; A. Klimczuk, *Kreatywne starzenie się. Przykłady zagranicznych i polskich zaleceń i praktyk*, [w:] A. Zawada, Ł. Tomczyk (red.), *Seniorzy w środowisku lokalnym (badania empiryczne i przykłady dobrych praktyk)*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 24–46.

¹⁷ R. Ervik, *A Missing Leg of Ageing Policy Ideas: Dependency Ratios, Technology and International Organizations*, referat z konferencji ESPAnet, Urbino, 17–19.09.2009, www.espanet-italia.net/conference2009/paper/15%20-%20Ervik.pdf, [17.09.2013].

Wewnętrzne i zewnętrzne czynniki zmian na uniwersytetach trzeciego wieku

Podstawowym procesem adaptacyjnym polskich UTW do współczesnych wyzwań jest podejmowanie działań na rzecz zrzeszania się i podnoszenia jakości kształcenia. Od 2007 r. działa Ogólnopolska Federacja Stowarzyszeń UTW, zaś od 2009 Ogólnopolskie Porozumienie UTW. Są to organizacje parasolowe, których celem jest reprezentowanie wspólnych interesów, wymiana doświadczeń i upowszechnianie idei UTW.

Na I Ogólnopolskim Zjeździe UTW w 2009 r. zdecydowano się na wdrażanie samoakredytacji oraz podejmowanie szkoleń w zakresie wdrażania Systemu Zarządzania Jakością ISO 9001¹⁸. W 2012 r. przygotowano zaś zestaw standardów działania UTW. Jego autorzy uznają promowaną przez Unię Europejską koncepcję uczenia się przez całe życie za główną perspektywę rozwoju UTW w kontekście budowy społeczeństwa opartego na wiedzy¹⁹. Proces standaryzacji jest tu rozumiany jako *określenie jednolitych obszarów funkcjonowania UTW w odniesieniu do aspektów formalno-prawnych i merytoryczno-organizacyjnych oraz współpracy z innymi podmiotami zewnętrznymi*²⁰. Pierwszy obszar dotyczy wymogów obligatoryjnych wynikających z przepisów prawa. Pozostałe są zaś fakultatywne i dodatkowo podzielone na trzy poziomy o rosnącym stopniu zaawansowania we wdrażaniu standardów. Określono także warunki szkolenia do ich wdrażania oraz weryfikacji i przyznawania zróżnicowanych certyfikatów adekwatnych do stopnia profesjonalizacji UTW. Należy jednak zauważyć, iż wskazane standardy obejmują obecnie głównie minimalne i zalecane warunki funkcjonowania organizacji, które mają służyć podwyższaniu jakości działania UTW. W kontekście diagnozowanych wyzwań rozwoju zasadne jest jednak opracowanie także *standardów optymalnych – zasad, norm i procedur, które ułatwią osiągnięcie najlepszych możliwych efektów funkcjonowania organizacji, nie pociągając za sobą nieuzasadnionego wzrostu kosztów ekonomicznych,*

*społecznych i środowiskowych*²¹. Możliwe jest poszerzenie wymogów o obszary takie jak: zarządzanie organizacją, prowadzenie spraw finansowych, wdrażanie standardów etycznych oraz wykorzystywanie nowych mediów²².

Za punkt wyjścia analizy zewnętrznych czynników zmian na UTW uznaje się rządowy *Raport o kapitale intelektualnym Polski* opublikowany w 2008 roku. Twierdzi się w nim, iż głównie z uwagi na niskie zatrudnienie osób w wieku 50+ i ich wysokie poczucie alienacji pod względem kapitału intelektualnego polscy seniorzy zajmują ostatnie miejsce spośród 16 analizowanych krajów europejskich. Zalecenia pojawiające się w raporcie to: zmiana polityki państwa wobec osób w wieku 50+, stworzenie paktu na rzecz ich aktywności, działania na rzecz zmiany postaw wobec seniorów, dostosowanie oferty edukacyjnej do ich potrzeb, popularyzacja zarządzania wiekiem i reforma emerytalna²³. Od 2009 r. w ramach Programu Komisji Europejskiej Grundtvig wspiera się w Polsce wolontariat seniorów i międzynarodową wymianę dobrych praktyk UTW. Temat ten był poruszany głównie w 2011 r. przy okazji obchodów Europejskiego Roku Wolontariatu – powstały wówczas stosowne zalecenia na poziomie europejskim i krajowym²⁴.

W latach 2011–2012 wyodrębnione zostały także ośrodki kształtowania krajowej polityki senioralnej. W marcu 2011 r. Rzecznik Praw Obywatelskich powołał Komisję Ekspertów ds. Osób Starszych, zaś w grudniu powstał Parlamentarny Zespół ds. Uniwersytetów Trzeciego Wieku i Parlamentarny Zespół ds. Osób Starszych. W sierpniu 2012 r. weszło w życie zarządzenie premiera w sprawie utworzenia w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej (MPiPS) Departamentu Polityki Senioralnej, a w lutym 2013 r. zainaugurowano pracę Rady ds. Polityki Senioralnej. Nie bez znaczenia pozostaje także fakt, iż w okresie tym przygotowano reformę w zakresie stopniowego podwyższania i wyrównywania od 2013 r. wieku emerytalnego dla kobiet i mężczyzn do 67 roku życia.

¹⁸ W 2011 r. UTW Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie jako pierwszy uzyskał certyfikat ISO i promuje tę procedurę jako dobrą praktykę. Samoakredytacja natomiast odnosi się do zgłaszania do Fundacji dla Uniwersytetu Jagiellońskiego, organizacji animującej ruch UTW, faktu spełniania przez te ośrodki czterech kryteriów: działalności przez minimum dwa lata w oparciu o statut lub regulamin, posiadania podpisanej umowy o patronacie z uczelnią wyższą, posiadania rady programowej z reprezentantami uczelni wyższej oraz posiadania szczegółowego planu zajęć dydaktycznych. Fundacja UJ wydaje potwierdzenia statusu samoakredytacji. Zob. *Ogólnopolskie Porozumienie UTW*, www.porozumienieutw.com.pl, [17.09.2013].

¹⁹ W. Borczyk, W. Nalepa, B. Knapik, W. Knapik, *Standardy działania...*, dz.cyt., s. 14–15.

²⁰ Tamże, s. 18.

²¹ Zob. K. Sztop-Rutkowska (red.), *Poradnik standardów normatywnych dla organizacji pozarządowych z powiatu oleckiego*, Fundacja Rozwoju Ziemi Oleckiej, Olecko 2012.

²² Tamże.

²³ M. Boni (red.), *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, KPRM, Warszawa 2008, s. 137, 147.

²⁴ Zob. A. Ehlers, G. Naegele, M. Reichert, *Volunteering by older people in the EU*, Eurofound, Luksemburg 2011; P. Sobiesiak, *Aktywni 60+? Wolontariat osób starszych w Polsce*, Instytut Spraw Publicznych, „Analizy i Opinie” 2011, nr 117; F. Pazderski, P. Sobiesiak-Penszko, *Wolontariat osób dojrzałych w Polsce. Ekspertyza dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, MPiPS, Warszawa 2012; A. Błachnio, *Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie*, Wyd. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012.

Ponadto Parlament Europejski i Rada ogłosiły rok 2012 Europejskim Rokiem Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej (*European Year for Active Ageing and Solidarity between Generations*²⁵), Senat RP ustanowił jednocześnie Rok Uniwersytetów Trzeciego Wieku, zaś Rządowa Rada Ludnościowa zwołała II Kongres Demograficzny, pod którego patronatem przez cały rok odbywały się konferencje i seminaria dotyczące także starzenia się ludności. Do krajowego planu działań w ramach wspomnianego Europejskiego Roku wprowadzono szereg inicjatyw i wspierających UTW, i zainicjowanych przez nie²⁶. W dniach 19–20 marca 2012 r. w Warszawie odbył się Ogólnopolski Kongres UTW, podczas którego sformułowano i przyjęto apel mający na celu podjęcie prac nad opracowaniem ich misji i strategii.

Z początkiem lipca MPiPS opublikowało projekt Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013 (ASOS), który został przyjęty już 24 sierpnia²⁷. Krótki czas prac nad dokumentem, ograniczony zakres jego konsultacji i ogólne cele spotkały się z wyraźną krytyką ze strony ekspertów organizacji pozarządowych²⁸. Edukację osób starszych uznano za podstawowy priorytet w konkursowym komponencie programu. Oferowane wsparcie obejmuje działania takie jak: zajęcia edukacyjne, programy edukacyjne o starzeniu się i osobach starszych, zajęcia przygotowujące do usług wolontariackich, kształcenie opiekunów, promowanie wolontariatu kompetencji i promocja oferty edukacyjnej wśród osób starszych.

Już po rozstrzygnięciu pierwszego konkursu ASOS, 19 listopada, w Sejmie odbyła się konferencja podsumowująca działania Roku UTW, podczas której przyjęto *Pakt na rzecz Seniorów*²⁹. Dokument

określa szereg kierunków działania UTW, zawiera rekomendacje dotyczące zasad i kierunków krajowej polityki senioralnej, postulaty do władz centralnych i rekomendacje w zakresie realizacji paktu we współpracy z administracją rządową i samorządową³⁰. W ewaluacji Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej zwraca się uwagę, iż wyzwaniem dla wdrażania Paktu jest zarówno stworzenie systemu monitorowania jego realizacji, jak też uwzględnienie go w założeniach długofalowej polityki senioralnej Polski na lata 2014–2020³¹. Podczas inauguracji Rady ds. Polityki Senioralnej w MPiPS zaprezentowano wobec tego koncepcję stworzenia obywatelskiego parlamentu seniorów, który miałby stanowić krajową reprezentację kategorii społecznej osób starszych wobec władz publicznych oraz forum wyłaniających się lokalnych i regionalnych Rad Seniorów³². Zasadne jest podjęcie badań porównawczych nad tego typu parlamentami i radami (z uwzględnieniem także innych niż UTW organizacji zrzeszających seniorów) oraz budową ich krajowego modelu.

Cechy nowych modeli uniwersytetu trzeciego wieku

Wskazane wcześniej czynniki będą w różnym stopniu określać zmiany reguł organizacyjnych w UTW. Należy przypuszczać, iż różnicowanie się tych ośrodków będzie postępować. Ogólnopolska diagnoza przeprowadzona w 2012 r. wskazuje przynajmniej pięć kryteriów wyodrębnienia typów idealnych UTW³³. Są to: sposób zarządzania, akademickość, program, obszar działania i grupa odbiorców. Zasadne są dodatkowe badania nad podziałami ze względu na udział w standaryzacji oraz aktywność

²⁵ Należy zauważyć, iż oficjalne tłumaczenie nazwy roku nie odpowiada oryginalnemu sformułowaniu, odnoszącemu się do koncepcji aktywnego starzenia się całego społeczeństwa, a nie jedynie osób starszych – tym samym może zawęzić więc analizy i polityki publiczne.

²⁶ *Krajowy Plan Działania na rzecz Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej 2012 w Polsce*, MPiPS, Warszawa 2012.

²⁷ *Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013*, MPiPS, Warszawa 2012.

²⁸ M. Dobranowska-Wittels, *(Za) szybkie pieniądze na seniorów*, ngo.pl, 12.07.2012, <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/786098.html>, [17.09.2013].

²⁹ *Pakt na rzecz Seniorów*, Sejm RP, 19.11.2012, www.mpips.gov.pl/download/gfx/mpips/pl/defaultaktualnosci/7566/5977/1/Deklaracja_pakt_na_rzecz_seniorow.pdf, [17.09.2013].

³⁰ W tym miejscu warto zwrócić uwagę, że według Paktu UTW powinny: kontynuować standaryzację; działać na rzecz aktywizacji seniorów w budowie społeczeństwa obywatelskiego i na rynku pracy; rozwijać wolontariat wewnątrz i międzypokoleniowy; rozwijać przedsiębiorczość i aktywność zawodową osób starszych zgodnie z koncepcjami srebrnej gospodarki i ekonomii społecznej; promować dobre praktyki samorządów, wybitnych osób, działaczy społecznych, producentów; utworzyć Krajową Radę Konsultacyjną ds. UTW reprezentującą całe środowisko, kreującą jego politykę i strategię, nadzorującą realizację Paktu i animującą współpracę z administracją oraz promowanie UTW i ich dorobku.

³¹ *Europejski Rok Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej 2012 w Polsce. Raport ewaluacyjny*, MPiPS, Warszawa 2013, s. 38, 40.

³² M. Szczerba, *Obywatelski Parlament Seniorów*, Prezentacja: Rada ds. Polityki senioralnej, 18.02.2013, www.futw.a79.net/images/pliki/ops.pdf, [21.04.2013].

³³ *Zoom na Uniwersytecie Trzeciego Wieku. Raport z badania*, dz.cyt., s. 29–32.

w zrzeszaniu się i reprezentacji UTW. Diagnoza określa też 11 rekomendacji i wyzwania³⁴.

Marvin Formosa – badacz związany z International Institute on Ageing, jednostką stanowiącą agencję ONZ – wskazuje sześć rozwiązań umożliwiających dostosowanie UTW do współczesnych warunków społeczno-gospodarczych³⁵. Są to: racjonalne uzasadnianie ich działalności, edukacja międzypokoleniowa, kształcenie osób „czwartego wieku”, geragogika nauczana przez seniorów, inkluzja społeczna oraz e-learning. W ostatnim przypadku UTW powinny dostosować swoje programy nauczania do nurtu Web 2.0: wykorzystywać blogi, wiki, podcasty, zasoby czasopism elektronicznych i bazy różnych prac seniorów. Przykłady mogą stanowić systemy U3A Online³⁶ i vU3A³⁷, służące kształceniu na odległość oraz pracy w grupach, pomocne dla osób, które nie mają dostępu do zajęć UTW lub nie mogą uczestniczyć w nich w miejscu zamieszkania.

W kontekście wskazanych wcześniej kierunków rozwoju UTW zasadne jest ich włączanie w budowanie systemów srebrnej gospodarki. Innowacje mogą polegać na łączeniu UTW z ruchami wolnej kultury i otwartej nauki poprzez tworzenie i stosowanie przez te placówki np. wolnego i otwartego oprogramowania, otwartych zasobów edukacyjnych, edukacji medialnej, modeli produkcji partnerskiej oraz wykorzystanie mediów społecznościowych do zarządzania projektami, marketingu społecznego, fundraisingu, rozwoju społeczności oraz e-wolontariatu seniorów³⁸. Przykład mogą stanowić zagraniczne projekty, takie jak Timewitnesses i World U3A, które obejmują zbieranie prac, wspomnień seniorów i ich udział w digitalizacji dziedzictwa³⁹.

Istotną cechą nowych modeli UTW powinno być także ich usieciowienie, włączenie do polityk in-

nowacyjności oraz systemów transferu technologii i komercjalizacji wiedzy, nie tylko jako jednostek edukacji ustawicznej, ale też placówek tworzenia nowych technologii i przedsiębiorstw przyciągających najbardziej aktywne osoby i budujących klimat tolerancji dla wymiany międzykulturowej⁴⁰. UTW mogą uczestniczyć w pracach badawczych dla podmiotów działających na rzecz seniorów, takich jak przedsiębiorstwa, administracja publiczna, organizacje pozarządowe i mass media⁴¹. Przykładów dostarcza tworzenie dóbr i usług zgodnie z paradygmatem gerontechnologii i koncepcjami projektowania uniwersalnego oraz międzypokoleniowego, w których seniorzy są zaangażowani do generowania pomysłów oraz testowania produktów i technologii⁴². Działalność ta może być koordynowana w ramach różnego rodzaju forów, platform, sieci, związków, organizacji wirtualnych, konsorcjów, klastrów, konferencji i targów, federacji i partnerstw.

Należy mieć jednak na uwadze zjawiska, które mogą ograniczać wdrażanie powyższych rozwiązań. Kathrin Komp, gerontolog ze szwedzkiego Umea University, wskazuje pięć takich barier – dwie pierwsze odnoszą się ogólnie do wszystkich reform społecznych, trzy kolejne dotyczą polityki wobec osób starszych⁴³. Są to:

- zależność od obranej ścieżki rozwoju (*path dependency*), czyli wpływ przeszłych reform na przyszłe, ale też ustabilizowane opinie i stereotypy dotyczące ról osób starszych w społeczeństwie, np. twierdzenie, iż osoby te potrzebują wsparcia, nawet jeśli są samodzielne;
- utrwalone zasady redystrybucji zasobów, czyli bariery stwarzane przez administrację publiczną, którą cechuje rutynowe podejście do realizowanych dotychczas celów i działań oraz

³⁴ Rekomendacje i wyzwania według diagnozy UTW to: przeciwdziałanie ryzyku powstania monopolu UTW w zakresie aktywizacji i edukacji seniorów; wymóg ewaluacji, diagnozy i standaryzacji UTW przy jednoczesnym wykorzystaniu ich różnorodności; dostosowanie oferty do mniej aktywnych seniorów – mężczyzn, osób niepełnosprawnych i starszych pracowników; zwiększanie partycypacji słuchaczy w zarządzaniu UTW; rozwój dodatkowych zajęć integracyjnych w małych grupach; budowanie i rozwój partnerstw z innymi instytucjami; elastyczne dostosowywanie oferty do potrzeb słuchaczy; zwiększenie udziału w ofercie programowej zajęć przygotowujących do działań na rzecz społeczności, poruszanie tematów tabu (np. późna starość, śmierć, samotność), zajęć przygotowujących do pełnienia nowych ról społecznych, wspierających przedsiębiorczość; tworzenie sieci współpracy UTW; upowszechnianie zaangażowania seniorów poza UTW, np. w rodzinie, sąsiedztwie, organizacjach; rzecznictwo w sprawie interesów osób starszych na poziomie lokalnym (np. poprzez uruchamianie konsultacji i rad seniorów). Zob. tamże, s. 41–44.

³⁵ M. Formosa, *Renewing Universities of the Third Age: Challenges and visions for the future*, „Recerca” 2009, nr 9, s. 171–196.

³⁶ U3A Online, www.u3aonline.org.au, [17.09.2013].

³⁷ vU3A – Virtual University of the Third Age, <http://vu3a.org/>, [17.09.2013].

³⁸ Por. J. Hofmokl i in., *Przewodnik po otwartej nauce*, ICMMiK UW, Warszawa 2009; K. Gruchalska (red.), *Ngo 2.0 – Daj się złapać w sieć*, Fundacja Moje Stypendium, Warszawa 2010.

³⁹ R. Swindell, *New cooperative learning opportunities for older learners*, referat z konferencji Web4seniors, Ulm, 04–05.10.2007, www.web4seniors.eu/content/abstracts/swindell/Rick_Swindell_New_cooperative_learning_opportunities_en.pdf, [17.09.2013].

⁴⁰ Por. K.B. Matusiak, J. Guliński (red.), *Rekomendacje zmian w polskim systemie transferu technologii i komercjalizacji wiedzy*, PARP, Warszawa 2010.

⁴¹ R.L. Finn, D. Wright, *Mechanisms for Stakeholder Co-ordination in ICT and Ageing*, „Journal of Information, Communication and Ethics in Society” 2011, nr 4, s. 1–24.

⁴² K. Schmidt-Ruhland, M. Knigge, *Integration of the Elderly in the Design Process*, [w:] F. Kohlbacher, C. Herstatt (red.), *The Silver Market Phenomenon. Business Opportunities in an Era of Demographic Change*, Springer, Heidelberg 2008, s. 103–124.

⁴³ K. Komp, *The Political Economy of the Third Age*, dz.cyt., s. 57–62.

niechęć do dostosowania budżetów do nowych zadań;

- identyfikacja grup „trzeciego wieku” – odróżnienie ich od reprezentantów „czwartego wieku”, uwzględnienie zróżnicowania wewnętrznego grup, analiza z uwzględnieniem nie tylko wieku, ale też stanu zdrowia, dostępu do opieki, stylu życia;
- przyjęta konfiguracja wykorzystywanych instrumentów polityki społecznej (*welfare mix*), czyli zaangażowanie rozwiązań i stylów działania właściwych dla podmiotów sektora publicznego, komercyjnego, pozarządowego i rodziny oraz zdolność władz publicznych do koordynowania ich działań, w szczególności do zwiększania potencjału wolontariatu i opieki nieformalnej;
- moralna ekonomia starzenia się – przyzwolenie społeczne na odpoczynek i brak zaangażowania osób starszych jako rekompensatę za lata pracy na poprzednich etapach życia.

Bariery te z pewnością nie wyczerpują puli możliwych do zaobserwowania w praktyce ograniczeń wdrażania nowych modeli UTW. Niemniej należy podkreślić, iż każda z tych propozycji może stanowić punkt wyjścia do badań i analiz oraz wiąże się z odrębnym nurtem analiz już prowadzonych i prezentowanych w literaturze przedmiotu, ale do tej pory głównie w odniesieniu do podmiotów innego typu niż UTW.

Podsumowanie

Celem niniejszego opracowania było przybliżenie krytyki UTW i wyzwań, przed jakimi stają te placówki jako ośrodki animujące działania łagodzące negatywne skutki procesu starzenia się społeczeństw i badające jego przebieg. Zwrócono także uwagę na wewnętrzne i zewnętrzne czynniki adaptacji reguł organizacyjnych UTW oraz poszukiwania nowych modeli UTW. Należy pamiętać, że wdrażanie innowacji organizacyjnych oznacza konflikty grup interesów, których te innowacje dotyczą. Bez poparcia samych słuchaczy UTW nowe struktury tych ośrodków mogą kształtować się w tempie nieodpowiadającym przebiegowi procesu starzenia się społeczeństwa.

Pogłębionej analizie wymagają przynajmniej cztery obszary. Po pierwsze zasadne wydają się dalsze badania porównawcze modeli UTW z uwzględnieniem odmienności systemów zabezpieczenia społecznego i zasad funkcjonowania gospodarki. Po drugie istotne są badania nad formami reprezentacji interesów osób starszych na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Trzecim kierunkiem powinny być badania nad powiązaniem międzyorganizacyjnymi UTW z ich otoczeniem i instytucjami działającymi w zakresie budowy srebrnej gospodarki. Kierunek czwarty to badania nad zmianą reguł organizacyjnych UTW i form zarządzania nimi oraz nad standaryzacją i dostosowaniem tych inicjatyw do wykorzystania nowych technologii informatycznych i telekomunikacyjnych.

Bibliografia i netografia dostępne są w wersji internetowej czasopisma.

Autor jest socjologiem, absolwentem Wydziału Historyczno-Socjologicznego Uniwersytetu w Białymstoku i doktorantem w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. W latach 2002–2009 był redaktorem i korespondentem wydawnictw poświęconych grom komputerowym. Jest wolontariuszem Fundacji Uniwersytetu w Białymstoku oraz Akademii Rozwoju Filantropii w Polsce. W latach 2011–2013 pełnił funkcję wiceprezesa Fundacji Laboratorium Badań i Działań Społecznych „SocLab”. Jest autorem prac naukowych z zakresu gerontologii, ludologii i polityki społecznej (m.in. książek *Kapitał społeczny ludzi starych na przykładzie mieszkańców miasta Białystok*, Wiedza i Edukacja, Lublin 2012 – dostępna bezpłatnie w formie elektronicznej: <http://wiedzaiedukacja.eu/archives/56817>; *Experts and Cultural Narcissism. Relations in the Early 21th Century*, LAP LAMBERT Academic Publishing, Saarbrücken 2012).

POLECAMY

Danuta Elsner (red.), *Sieci współpracy i samokształcenia. Teoria i praktyka*
Wolters Kluwer, Warszawa 2013

Celem polecanej publikacji jest wyposażenie czytelników w teoretyczną i praktyczną wiedzę na temat tworzenia sieci współpracy jako nowej formy doskonalenia nauczycieli i rozwoju szkoły. We wprowadzeniu przedstawiono kierunki zmian w systemie doskonalenia nauczycieli. Część pierwsza książki omawia podstawy teoretyczne sieci, prezentując ją jako swoisty fenomen społeczny, nowy typ organizacji oraz jako społeczność uczących się. W części drugiej autorzy prezentują wyniki badań na temat potencjału społecznego nauczycieli oraz przedstawiają doświadczenia zagraniczne dotyczące tworzenia i wprowadzania sieci współpracy w różnych środowiskach. Część trzecia opisuje przykłady dobrych praktyk: dwóch sieci zrzeszających instytucje i dwóch przeznaczonych dla osób fizycznych. Publikację można nabyć w księgarni internetowej wydawnictwa:
<http://profinfo.pl/>.

